

А.І. Тершак
магістрант кафедри історії
Національний університет «Острозька академія»,
м. Острог, Рівненська область, Україна

ОБРЯДОВА ПРАКТИКА В АДВЕНТИСТСЬКІЙ ЦЕРКВІ НА ЗАКАРПАТТІ 1944–1991 РР.

Анотація. У статті досліджено обрядову практику Церкви Адвентистів сьомого дня на Закарпатті в 1944–1991 рр. На підставі архівних документів проаналізовано особливості їх звершення в умовах політичного режиму радянської влади щодо релігійних організацій. Проаналізовано порядок звершення обрядів хрещення, вінчання, ламання хліба та похоронного служіння.

Ключові слова: Церква Адвентистів сьомого дня, обрядова практика, Закарпаття, радянський період.

Церква Адвентистів сьомого дня (далі – АСД) у світі налічує понад 25 млн послідовників [1]. На території Радянського Союзу, який пропагував антирелігійну політику, у період 1944–1991 рр. церква налічувала 2,5 тис. послідовників. Через таку незначну кількість вірників дослідники історії протестантських церков не звертали увагу на питання обрядової практики вірян. Тому на основі архівних джерел проаналізуємо обрядову практику Церкви Адвентистів сьомого дня на Закарпатті в 1944–1991 рр.

Адвентистська церква належить до течії пізнього протестантизму, яка виникла в середині XIX ст. в Сполучених Штатах Америки як один із напрямів розколотої міллітаритського руху [2, с. 248–249]. У результаті в другій половині XIX – на початку XX ст. виникла релігійна спільнота з власним світоглядом і переліком обрядових практик, заснованих тільки на Біблійних текстах. На думку радянського дослідника А. Белова, обрядність в адвентистів значно спрощена, проте відіграє зовсім не другорядну роль [3, с. 197].

До основних обрядів АСД належать хрещення, Вечера Господня, похоронне служіння, вінчання, оливопомазання та благословення дітей [4]. Історик А. Белов зазначає: «На відміну від православних і католиків, адвентисти відкидають багато атрибутів традиційної християнської обрядовості. Вони не шанують ікони й хрест, заперечують чернецтво, не поклоняються мощам, реліквіям, «святим» місцям. Вони не визнають християнських святих, не святкують загальнохристиянські свята, відкидають сім святих таїнств» [3, с. 198].

У часи Радянського Союзу обряди були пристосовані до антирелігійної ситуації. Церква перед проведенням обряду узгоджувала свої дії з владою. Урядовці в більшості випадків дозволяли проводити похорони, весілля чи ламання хліба, проте категорично забороняли хрещення новонавернених. Адвентисти намагалися проводити хрещення на світанку або пізно ввечері. Влада обмежувала доступ служителів до громад, адже, згідно з позицією церковного керівництва, обряди не має права проводити рядовий член церкви [10, с. 1].

У травні 1947 р. уповноважений Ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР товариш Вільховий написав листа до Уповноваженого в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Закарпатській області товаришу Ляміну-Агафонову, у якому зазначалося: «Відповідно до віровчення Адвентистів сьомого дня деякі з обрядів можуть звершувати тільки рукопокладені пресвітери або проповідники, а саме: хліболамання, <...> вінчання, <...> водне хрещення тощо» [11, с. 1]. Далі вказано, що лише з дозволу влади проповідники або пресвітери можуть відвідувати громади для відправи цих обрядів. З іншого приводу такі поїздки були заборонені.

Радянська влада ставила питання перед Василем Яковенком (1903–1985 рр.), керівником церкви АСД в Україні, щодо пришвидшення процесу рукопокладення місцевих служителів (пресвітерів), щоб вони самостійно могли звершувати обряди. Релігійна спільнота адвентистів вимушена була йти на компроміс у стосунках із владою, щоб мати хоч якесь легальне становище та можливість розбудовувати церкву. Інакше вона не могла б існувати [12, с. 456–457].

У липні 1947 р. Всесоюзна Рада Адвентистів сьомого дня (далі – ВРАСД) надіслала лист усім громадам на Закарпатті, у якому містилося роз'яснення щодо порядку служіння в громадах. У документі зазначалося, що проповідувати в громадах можуть лише місцеві пресвітери, у виняткових випадках –

наділені повноваженнями члени громади. Вони можуть служити лише в тій громаді, у якій зареєстровані як пресвітери. Відвідувати, проповідувати та здійснювати обряди в інших громадах можуть лише Республіканські Уповноважені ВРАСД у межах республік, де вони зареєстровані. У листі сказано, що проповідник може обслуговувати громаду під час хрещення, ламання хліба, одруження та за виникнення особливих питань. Запросити можна було через відповідну заяву як республіканського, так і місцевого проповідника [11, с. 8, 9]. Станом на 1949 р. у Закарпатті налічувалося 10 пресвітерів, 4 з яких були рукопокладеними [10, с. 4, 9].

Керівництво церкви АСД в Україні розробило рекомендації стосовно обряду хрещення, які розсилали в кожен громаду [13]. Йшлося про ретельну підготовку кандидатів до хрещення, про те, що обряд необхідно звершувати або дуже рано, або пізно ввечері, що варто повідомляти владу про це служіння завчасно, а в разі виникнення проблем – звертатися в Київ та до уповноваженого в області.

Згідно з віровченням АСД хрещення можуть приймати дорослі люди після ретельної підготовки, під час якої їм роз'яснюють принципи вчення. Після навчання, яке в радянські часи могло тривати протягом року, кандидат на церковній раді, а потім перед громадою здавав іспит про знання віровчення. Адвентисти звершують обряд хрещення повним зануренням охрещуваного у воду. Хрещення є «встановленням, за допомогою якого ми сповідуємо нашу віру в смерть і воскресіння Ісуса Христа, а також свідчимо, що ми померли для гріха та тепер прагнемо до оновленого життя» [14, с. 260].

У Державному архіві Закарпатської області є лист за 17 травня 1947 р., направлений Уповноваженому Раді зі справ релігійних культур по Закарпатській області товаришу Ляміну-Агафонову, у якому йдеться про те, що за матеріалом, наданим помічником Уповноваженого ВРАСД по Україні Бондарем, у липні 1947 р. на Закарпатті відбудеться хрещення. Далі перелічуються населені пункти та кількість людей, які прийматимуть хрещення, і подається розпорядження, щоб сповістити місцеві органи влади [15, с. 5]. У пізніших листах не лише є інформація про населені пункти, де планували обряд, а й наведені поіменні списки кандидатів до хрещення та прізвище служителя, який його звершуватиме.

З розпорядження за 13 липня 1947 р. постає, що радянська влада збирала й аналізувала інформацію про наближених до церкви, особливо молодь, зокрема, ретельно вивчала, хто вони й звідки, а також з'ясовувала, як боротися за те, щоб вони не хрестилися [15, с. 6]. Найчастіше інформацію про те, хто бажає прийняти хрещення, передавали місцевим органам, щоб там переконали людину не робити цього. У матеріалах Державного архіву Закарпатської області знаходимо списки тих, хто приймав хрещення [17, с. 19, 20].

У 1950 р. пресвітеру с. К. Поляна Куриляку заборонили звершувати обряд хрещення [18, с. 23]. У листі за 28 червня 1954 р. відчувається тиск влади. Мельник звертає увагу віруючих на те, щоб ті ретельно готували людей до обряду хрещення: якщо хтось ще ходить до школи, він має спочатку її закінчити, хто йде в армію – відслужити, хто ще не знайшов роботу – працевлаштуватися, а вже потім приймати хрещення [16, с. 20].

Під час спілкування з уповноваженим у Закарпатській області М. Распутько обласний пресвітер Іван Хімінець говорив, що наближених до церкви в області в 1955 р. є лише один-два, і взагалі вони ще не подавали заяви, рідко відвідують зібрання. Відписуючи про цю розмову Голові Раді по релігійним культурам при Раді Міністрів СРСР І. Полянському та уповноваженому в Українській СРР П. Вільховому, він зазначає, що «явно не самопливом» у Мукачевому, Виноградіві та Ільниці в 1955 р. охрещено 24 особи [19, с. 17].

Випадок із Василюю Варцабою показує прискіпливість радянської влади до здійснення обрядів. Без відповідного дозволу її охрестили взимку 1958 р. у ванні. Згодом вона захворіла на туберкульоз і через декілька місяців померла. У газеті «Соціалістична праця» за 17 вересня 1958 р. про це надрукували статтю «Кобилецько-полянські хрестителі не вгмоняються» [15, с. 3–4]. Далі завели кримінальну справу на місцевого пресвітера та обласного керівника церкви. У результаті церкву зняли з реєстрації [15, с. 2, 44–45, 48]. Відправу релігійних обрядів могли здійснювати лише рукопокладені пресвітери або пастори, які отримали довідку про державну реєстрацію; без цього вони не мали права звершувати служіння в громаді. За таких умов релігійна спільнота діяла напівлегально: інколи звершувала хрещення без дозволів, у несприятливих погодних умовах, уночі, узимку в ополонці.

Обряд Вечері Господньої згідно з релігійною практикою АСД проводять кожні три місяці. Це служіння включає «обряд ногоомиття та Вечерю Господню» [20, с. 119]. Під час ретельно розробленого порядку служіння [3, с. 200] відбувається обряд омивання ніг, коли члени церкви за прикладом Христа (Ів. 13:1-17) омивають один одному ноги (чоловіки чоловікам та жінки жінкам) як обряд смирення. По-

тім після молитви роздаються вино та хліб. Адвентисти використовують під час цього обряду прісний хліб як символ безгрішного тіла Христа (закваска, згідно з Біблією, є символом гріха (1Кор.5:6-8)) та вино – чистий виноградний сік – як символ крові Христа.

Хоч у радянський період цей обряд здійснити було дещо простіше, ніж обряд хрещення, проте влада й при цьому намагалася впливати на релігійне життя спільноти. Обговорюючи питання служіння дияконів у 1958 р., Уповноважений Ради зі справ релігійних культів у Закарпатській області М. Распутько радив Хімінінцю, щоб у кожній громаді було по один-два диякони, на що Хімінінець зауважив, що диякони потрібні лише для омивання ніг під час обряду ламання хлібу. М. Распутько, пишучи Уповноваженому по УРСР П. Вільховому стосовно цієї розмови, зазначає: «Насправді це актив релігійного товариства, диякони відвідують віруючих на дому та виступають із проповідями під час молитовних зібрань» [21, с. 13]. У Державному архіві Закарпатської області збереглася велика кількість листів щодо отримання дозволу на проведення обряду ламання хліба, де вказані дата, місце проведення служіння та прізвище служителя, на якого просять дозвіл у влади [18, с. 3, 4, 29, 30; 22, с. 5–20]. Особливим розпорядженням влада надавала дозвіл і повідомляла адміністрацію населеного пункту, на яку дату та кому надала дозвіл для проведення цього обряду [18, с. 5; 23, с. 26, 39]. Подібні заяви знаходимо з 1945 р. по 1960 р., після цього вони відсутні в архіві. Щодо відправи інших обрядів у Державному архіві Закарпатської області не знаходимо інформацію.

Відомо, що обряд вінчання відбувався через погодження з владою. Цей обряд відрізнявся простою та скромністю в одязі. Духовні настанови, проповідь і спів хору повинні були підготувати присутніх до акту вінчання, молитви за молодих. Якщо служіння хрещення й ламання хліба міг виконати місцевий пресвітер, то це служіння дозволяли здійснювати лише рукопокладеному пастору. Зазвичай на служіння вінчання та весільне торжество з'їжджалися віряни з різних громад, навіть з інших областей, тому вони були багатолюдними. Органи влади пильно спостерігали за тим, що відбувалося.

Особливим чином проходив похоронний обряд. Через свої релігійні переконання адвентисти не поділяють віру в безсмертя душі, вони вважають, що померлі «сплять» до Другого пришествя Христа, під час якого праведники воскреснуть та отримають вічне життя, а нечестивці після тисячолітнього царства отримають належну відплату. Тому похоронне служіння супроводжується проповіддю та словами розради, перемішаними з молитвами й співом хору. У це служіння могли бути вкраплені місцеві традиції, які не йдуть у розріз із релігійними поглядами адвентистів. Через те, що похорони є трагедією, радянська влада дещо простіше ставилася до цього обряду, проте завжди контролювала й давала зауваження щодо того, як воно відбувається, звертаючи увагу на проповідь під час служіння.

Органи влади вели постійний моніторинг релігійної ситуації в краї, щороку збиралися та аналізували ситуацію: визначали, скільки відбулося обрядів, порівнювали кількість хрещень із народжуваністю, обрядів вінчання з реєстрацією шлюбів, похоронних обрядів зі статистичними даними про померлих [24, с. 17–68].

На підставі архівних джерел ми проаналізували обрядову практику Церкви Адвентистів сьомого дня в Закарпатті в 1944–1991 рр. Визначено загальну стратегію радянської влади стосовно релігійних громад, яка прагнула припинити їх існування через контроль діяльності та обмеження. Звернено увагу на особливості обрядової практики Церкви Адвентистів сьомого дня, яка здійснювала обряди (часом нелегально), задовольняючи релігійні потреби своїх членів. У несприятливих умовах адвентисти змогли зберегти доктринальні особливості та пристосуватися до обставин, розбудовуючи власну спільноту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Количество адвентистов во всём мире составляет более 25 млн человек. Религиозно-информационная служба Украины. 2013. URL: https://risu.org.ua/ru/index/all_news/protestants/adventist/52600/.
2. Історія релігії в Україні: в 10 т. / за ред. І. Яроцького. К.; Дрогобич: Коло, 2007. Т. 6: Пізній протестантизм в Україні (п'ятидесятники, адвентисти, свідки Єгови). 632 с.
3. Белов А. Адвентизм. 2-е изд. М.: Изд-во политической литературы, 1973. 240 с.
4. Руководство для служителя Церкви Адвентистов седьмого дня. Заокский: Источник жизни, 1997. 336 с.
5. Крюкова Н. Из истории первых адвентистских общин в первой трети XX в. на территории современного Закарпатья. Богословские размышления. 2016. № 17. С. 258.
6. Брунец Б. Курсовая работа на тему «История общин АСД на Закарпатье». Заокский: Заокская духовная академия, 1990. 43 с.
7. Хайц Д., Опарин А., Юнак Д., Пешелис А. Души под жертвенником. Книга Памяти Церкви Христиан Адвентистов Седьмого Дня, посвящённая жертвам религиозных репрессий во времена Царской России и Советского Союза. 1886–1986 годы. Х.: Факт, 2010. 376 с.

8. Сучасні наукові дослідження представників суспільних наук – прогрес майбутнього: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 23–24 березня 2018 р.). Львів: ГО «Львівська фундація суспільних наук», 2018. 104 с.
9. Посилення політичних репресій проти мешканців Закарпаття на завершальному етапі радянізації (1947–1953 рр.): збірник архівних документів і матеріалів. Ужгород: Карпати, 2016. 744 с.
10. Державний архів Закарпатської області. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 41.
11. Державний архів Закарпатської області. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 13.
12. Зайцев Е. История Церкви АСД. Заокский: Источник жизни, 2008. 544 с.
13. Церковний архів церкви АСД с. Дроздні, Волинської обл. Лист від 09.07.1953. В церковний совет общины А.С.Д. с. Дроздны. Киев 9 июля 1953 г. Мельник.
14. В начале было Слово... Изложение основ библейского вероучения. Заокский: Источник жизни, 2010. 544 с.
15. Державний архів Закарпатської області. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 20.
16. Державний архів Закарпатської області. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 84.
17. Державний архів Закарпатської області. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 58.
18. Державний архів Закарпатської області. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 49.
19. Державний архів Закарпатської області. Ф. Р-1490. Оп. 1. Спр. 92.
20. Церковный порядок Адвентистов Седьмого Дня. Выпуск Генеральной конференции АСД. 1976 г. (ризограф). С. 294.
21. Державний архів Закарпатської області. Ф. Р-1490. Оп. 2. Спр. 12.
22. Державний архів Закарпатської області. Ф. Р-1490. Оп. 2. Спр. 76.
23. Державний архів Закарпатської області. Ф. Р-1490. Оп. 2. Спр. 59.
24. Державний архів Закарпатської області. Ф. Р1490. Оп. 4д. Спр. 122.

А.И. Тершак. Обрядовая практика в Адвентистской церкви на Закарпатье 1944–1991 гг. – Статья.

Аннотация. В статье исследована обрядовая практика Церкви Адвентистов седьмого дня в Закарпатье в 1944–1991 гг. На основании архивных документов проанализированы особенности её осуществления в условиях политического режима советской власти в отношении религиозных организаций. Проанализирован порядок совершения обрядов крещения, венчания, преломления хлеба и похоронного служения.

Ключевые слова: Церковь Адвентистов седьмого дня, обрядовая практика, Закарпатье, советский период.

A. Tershak. Ritual practice in the Adventist Church in the Transcarpathia 1944–1991. – Article.

Summary. This article explores the ritual practice of the Seventh-day Adventist Church in Transcarpathia in 1944–1991. Based on archival documents, the peculiarities of their accomplishment under the conditions of the political regime of Soviet power regarding religious organizations in general are analyzed. The order of fulfillment of ceremonies of baptism, wedding, breaking of bread and funeral service is analyzed.

Key words: Seventh-day Adventist Church, ceremonial practice, Transcarpathia, Soviet period.